

ANDRZEJ DERDZIUK OFM^{Cap}

KAPUCYŃSKIE POMOCE DLA SPOWIEDNIKÓW W XIX I XX WIEKU

Teologia moralna przez całe wieki rozwijała się przede wszystkim w kontekście sakramentu pokuty. Pomoc w sprawowaniu posługi spowiedników była jednym z najważniejszych motywów twórczości teologicznomoralnej. Po pierwszym okresie komentarzy biblijnych ukazujących ideały życia chrześcijańskiego, następne okresy w rozwoju tej dyscypliny teologicznej oznaczone są pracami o charakterze podręczników dla spowiedników. Pierwszymi pracami w całości poświęconymi problematyce moralnej były księgi pokutne powstające w środowiskach mnichów iroszkockich¹. Podawały one katalogi grzechów i wskazywały odpowiednią pokutę jako remedium na grzech. Następnym etapem były sumy spowiednicze obejmujące nieco szerszy zakres materiału. Obok rzeczywistości grzechu ukazywały one bowiem zadania spowiednika i podawały wskazania dotyczące postępowania z penitentem².

Od czasu wyodrębnienia się teologii moralnej jako samodzielnej dyscypliny pod koniec wieku XVI powstawały podręczniki typu *Institutiones morales*, które miały na celu ukazanie całości problematyki teologicznomoralnej, ale posługując się metodą kazuistyczną z natury rzeczy koncen-

Dr hab. ANDRZEJ DERDZIUK OFM^{Cap} – adiunkt Katedry Historii Teologii Moralnej KUL; adres do korespondencji: Krakowskie Przedmieście 42, 20-081 Lublin, e-mail: aderdziu@kul.lublin.pl.

¹ Por. E. D e r d z i u k. *Mnisi iroszkoccy. Św. Kolumban Młodszy – ewangelizacja Europy*. Lublin: RW KUL 1997 s. 86-87

² Por. J. P r y s z m o n t. *Historia teologii moralnej*. Warszawa: ATK 1987 s. 11-115.

trwały się na rzeczywistości grzechu³ Rozwój kazuistyki doprowadził do powstania głośnych sporów o systemy moralne, w ramach których spierano się o właściwą miarę oceny czynu moralnego potrzebną w określaniu ciężkości grzechów, które koniecznie należało wyznaczyć w spowiedzi⁴ Do wzmocnienia tej tendencji przyczynił się Sobór Trydencki, który nakazał wyznawanie grzechów śmiertelnych co do liczby i rodzaju⁵

Bardziej ambitne podręczniki wieku XIX miały w swoich zamierzeniach ujmowanie całości problematyki moralnej, którą układano w schemacie przykazań lub też cnót⁶ Mimo takich założeń, a nawet wyraźnych deklaracji, że chodzi o ukazywanie modelu życia chrześcijańskiego dla świeckich, podręczniki te miały zasadniczo charakter profesjonalnej nauki przeznaczonej dla duchownych sprawujących posługę spowiedzi. W okresie przed Soborem Watykańskim II podręczniki te skażone były legalizmem ulegając w zbyt dużym stopniu zależności od prawa kanonicznego⁷

Jednak obok klasycznych podręczników teologii moralnej przez cały czas powstawały specjalne przewodniki dla spowiedników zawierające praktyczne wskazówki w zakresie sprawowania sakramentu⁸ Miały one różny charakter i obejmowały różne formy literackie. Ich autorami byli nade wszystko zakonnicy zajmujący się spowiadaniem w kościołach klasztornych.

Zakon kapucynów, mimo pierwotnego oporu wobec sprawowania posługi konfesjonału, z biegiem czasu stał się w oczach władzy kościelnej i wiernych wspólnotą w charyzmatyczny sposób oddaną spowiadaniu. Do najwybitniejszych kapucyńskich spowiedników, uznanych za takich przez papieży i potwierdzoną opinią świętości, należą św. Leopold Mandić, bł. Honorat Koź-

³ Por. F. G r e n i u k. *Autonomizacja teologii moralnej w XVII wieku*. RTK 19:1972 z. 3 s. 29-53.

⁴ Por. L. V e r e e c k e. *Storia della teologia morale*. W: *Nuovo dizionario di teologia morale*. Red. F. Compagnoni, G. Piana, S. Privitera. Milano: Edizioni Paoline 1990² s. 1329-1331; D. C a p o n e. *Sistemi morali*. W: *Nuovo dizionario di teologia morale* s. 1246-1254.

⁵ Por. C. C a f f a r r a. *Teologia morale (storia)*. W: *Dizionario enciclopedico di teologia morale*. Bologna: EDB 1981⁵ s. 1103; P r y s z m o n t, dz. cyt. s. 117.

⁶ Por. A. D e r d z i u k. *Aretologia w podręcznikach moralistów kapucyńskich w okresie między Soborem Watykańskim I a Watykańskim II*. Lublin: RW KUL 2001 s. 60-61.

⁷ Por. F. G r e n i u k. *Teologia moralna w poszukiwaniu własnej tożsamości*. Lublin: RW KUL 1993 s. 24.

⁸ Typowym przykładem takich dzieł jest praca ks. Stanisława Witka: *Duszpasterstwo w konfesjonale*. Poznań 1988.

miński i św. Pio Forgione⁹ Pozostawili oni wzór świętości zrealizowanej przez wytrwałe i pokorne posługiwanie w zakresie sakramentu pokuty. Ich wielkość wyrosła jednak na płaszczyźnie ugruntowanej tradycji zakonu, w którym obok przekazywania praktycznej umiejętności w ramach charyzmatu wspólnoty, powstawało wiele dzieł teoretycznych ujmujących bogate doświadczenie spowiednicze¹⁰

Do pierwszych pisarzy kapucyńskich tworzących podręcznik dla spowiedników należy Jakub z Corella, który opublikował *Practica de el Confesionario y explicacion de las LXV proposiciones condenadas por la Santidad de N. SS. P. Inocencio XI. Su materia, los casos mas selectos de la theologia moral. Su forma, un dialogo entre el confessor y penitente. Primera parte. Practica de las XLV proposiciones condenadas por la Santidad de N. M. S. P. Alexandro VII. Segunda parte*¹¹ mającą 26 wydań, z których ostatnie ukazało się w 1751 r. Tłumaczono ją też na łacinę, włoski i niemiecki. Innym autorem jest Bernard Ferraro z Castelvetero, który w dziele *Direttorio mistico per li confessori ovvero Istruzione, in cui con modo chiaro, breve e facile si da la pratica al Direttore di cominciare, proseguire e perfezionare un'anima nel cammino spirituale sino alli piu elevati gradi di unione*¹² podaje wskazówki, jak spowiednicy powinni prowadzić dusze mistyczne. Książka ta miała 21 wydań włoskich¹³ i 2 hiszpańskie. Bernard z Arras opublikował *Le ministere de l'absolution, ou le pouvoir de confesser selon S. Thomas*¹⁴

Dzieło Bernarda Toselli z Bolonii *Manuale confessoriorum Ordinis Capucinatorum*, wydane po raz pierwszy w Wenecji w 1737 r., ukazało się powtórnie w drukarni uniwersyteckiej w Krakowie w 1752 r.¹⁵ W polskiej prowincji

⁹ Por. A. M ł o t e k. *Powrót do Ojca. Wokół chrześcijańskiej idei pojednania i pokuty*. Wrocław: Centralny Ośrodek Duszpasterstwa Akademickiego 1999 s. 108-111; A. D e r d z i u k. *Kapucyni w służbie pojednania. W: Wezwanie do pojednania w perspektywie Jubileuszu Roku 2000. Materiały z sympozjum KUL, 6-7 grudnia 1999*. Red. J. Nagórny, K. Jeżyna. Lublin: RW KUL 2000 s. 196-200.

¹⁰ Do tego typu prac należy między innymi dzieło Mikołaja Bacchini a S. Joanne in Marignano: *Compendio di pratiche morali utilissime pe' novelli confessori*. Perugia 1853²; por. D e r d z i u k. *Aretologia* s. 233-235.

¹¹ Madrid 1685.

¹² Venezia 1750.

¹³ Napoli 1895²¹

¹⁴ Paris 1740.

¹⁵ Por. A. D e r d z i u k. *Grzech w XVIII wieku. Nurty w polskiej teologii moralnej*. Lublin: RW KUL 1996 s. 49.

cji kapucynów powszechnie używany był podręcznik Józefa Antoniego Hirsingera z Kayserbergu *Theologia moralis omnes succincte complectens materias practicas pro utilitate confessoriorum et examinandorum*¹⁶ Józef Maria z Cresentino jest autorem pracy *Supplemento alla ridetta Dottrina ad uso delle Missioni con un pratico colloquio tra il penitente e il confessore*¹⁷ Na ten temat pisał też Wincenty Maria z Merzano w dziele *Praxis Sacramenti Poenitentiae a confessarii sequenda, ex optimis auctoribus deprompta et in duobus voluminis distributa*¹⁸ Praca *Istruzione pratica per un novello confessore*¹⁹ jest autorstwa Bonawentury Mongardi z Imola. W nurcie problematyki sakramentu pokuty i pojednania mieści się praca Fortunata z Saxoferrato, który opublikował *Saggi di doveri ecclesiastici esposti ad un Chierico, che brama di degnamente disporsi al Sacerdozio ed agli ufficii di Confessore e di Parroco*²⁰

W XX wieku jednym z najbardziej popularnych kapucyńskich autorów pomocy dla spowiedników w postaci bardzo praktycznego podręcznika był Herbert Jone (†1967), którego dzieło w ciągu kilkadziesiąt lat miało 53 wydania w siedmiu językach. Jego praca przynależy jednak do klasycznych kompendiów obejmujących całość problematyki z teologii moralnej²¹ Problematykę moralną, użyteczną dla spowiedników, podejmował w swoich dziełach Jan Chryzostom Schulte z Herdringen (†1943)²² Wśród jego dzieł cieszących się ogromną popularnością na uwagę zasługują *Was der Seelsorger von nervösen Seelenleiden wissen muss*²³ oraz *Die pastorale Behandlung der*

¹⁶ T. 1-2. Strasburg 1767; Taurini 1836⁴

¹⁷ Vercelli 1771.

¹⁸ Taurini 1792.

¹⁹ Faenza 1795.

²⁰ Urbino 1802.

²¹ Por. A. D e r d z i u k. *Podręcznik kapucyńskiego moralisty z Münster*. RT 46:1999 z. 3 s. 147-166.

²² Por. *Necrologia. Adm. R. P. Joannes Chrysostomus ab Herdringen*. „Analecta Ordinis Fratrum Minorum Cappucinatorum” 59:1943 s. 84-86; *Lexicon Capuccinum. Promptuarium historico-bibliographicum Ordinis Fratrum Minorum Capuccinatorum (1525-1950)*. Bibliotheca Collegii Internationalis S. Laurentii Brundusini. Roma 1951 k. 836; M e t o d i o C a r o b b i o d a N e m b r o. *Quattrocento scrittori spirituali*. Roma 1972 s. 389-390; M e l c h i o r T u r r a d o d a P o b l a d u r a. *Historia generalis Ordinis Fratrum Minorum Capuccinatorum*. Cz. 3. Roma 1951 s. 320; B o n a v e n t u r a D i c k e r s v o n M e h r. *Schulte-Eickhoff*. W: *Lexikon für Theologie und Kirche*. T 9. k. 517

²³ Paderborn 1926.

*Psychopathien*²⁴ Dzieło na temat nerwic miało obok wydania niemieckiego tłumaczenia na język francuski, angielski i niderlandzki²⁵

Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie ciągłości nurtu powstawania pomocy dla spowiedników w dziejach teologii moralnej na przykładzie trzech wybranych autorów kapucyńskich, tworzących w XIX i XX wieku. Ich sylwetki i dzieła stanowią dobrą ilustrację trwania w teologii moralnej nurtu ksiąg pokutnych i sum spowiedniczych. Dostrzega się też rozwój tego typu literatury, w której od ujęć schematycznych przechodzi się do pogłębienia pastoralnego i psychologicznego.

I. JAN ROSSI Z AJACCIO

Jan Chrzyciel Rossi z Ajaccio, przynależący do prowincji kapucynów na Korsyce, jest autorem dziełka *Il confessore alla pratica con brevi lezioni teologiche e morali per uso una diocesi*²⁶ Ten kapucyński moralista urodził się na Korsyce i po wstąpieniu do zakonu pozostał lektorem teologii. Był też teologiem biskupa Aretino. Zmarł w 1813 r.²⁷ Praca, zamierzona wcześniej na kilka tomów, ograniczyła się do jednotomowego wprowadzenia do praktyki sprawowania sakramentu pokuty. Jest ona dedykowana kard. Józefowi Feschi, byłemu arcybiskupowi Lyonu, który podobnie jak o. Jan wywodził się z Ajaccio. Książka przeznaczona jest na użytek kapłanów diecezji lionńskiej, jak zaznacza to we wstępie sam Autor²⁸ Napisana jest po włosku z licznymi błędami w druku. Materiał ułożony jest w jednostki określane mianem *lezione*. Ponadto w całym dziele poszczególne partie książki zostały ponumerowane, osiągając w ten sposób 239 punktów.

Autor stara się ukazać wzniosłość posługi szafarza sakramentu pokuty i zachęcić do nabywania cnót oraz wiedzy teologicznej jako warunków godnego i owocnego spełniania powołania szafarza miłosierdzia. Na przekonanie czytelnika używa argumentów z Pisma św., które często cytuje, i nauczania Kościoła, które dochodzi do głosu poprzez przywoływane kanony soboru trydenckiego oraz ukazywanie przykładu duszpasterskiej posługi św. Karola

²⁴ Düsseldorf 1926.

²⁵ Por. D e r d z i u k. *Aretologia*, s. 104.

²⁶ Livorno 1806.

²⁷ Por. *Lexicon* k. 826; T u r r a d o, dz. cyt. s. 318-319.

²⁸ Por. *Il confessore* s. X.

Boromeusza. Kapucyński moralista odwołuje się też do podręczników teologii moralnej, wśród nich zaś do kapucynów Pawła z Lyonu i Viatora Bianchi z Coccaleo. Przypisy zajmują prawie połowę każdej strony i precyzyjnie wskazują miejsce, skąd Autor zaczerpnął argument.

W swej treści książka jest dość monotonna i sprawia wrażenie licznych powtórzeń, których o. Jan używa by zachęcić kapłanów do strzeżenia wiedzy i cnoty. Przypomina, iż spowiednicy winni zabiegać nie tylko o odpuszczenie grzechów penitentowi, ale mając wzgląd na przyszłość mają go zachęcać do strzeżenia duszy i pouczać o stosownych obyczajach. Studium teologii moralnej – według kapucyńskiego teologa – winno zmierzać do nabycia umiejętności kierowania dusz do Boga. Teologia bowiem „insegna la maniera onde ciascuno secondo il proprio stato e condizione possa indirizzare a Dio le sue operazioni, amarlo e servirlo, possa goderlo per tutta l’eternita, come ultime nostro fine”²⁹ Teologia moralna ujmowana jest jako nauka teologiczna odnosząca ludzkie działania do Boga w aspekcie osiągnięcia szczęścia wiecznego.

Pouczać spowiednika na temat obowiązków dobrego chrześcijanina, które winny być mu przypomniane w spowiedzi, Rossi stwierdza, iż te obowiązki są wyznaczane przez przykazania Boże i kościelne, prawa wydawane przez księcia i powinności własnego stanu. W zakresie koniecznej wiedzy penitenta winna się znaleźć problematyka prawa i grzechu oraz umiejętność rozstrzygnięcia wątpliwych przypadków sumienia, a także znajdowania pomocy poprzez korzystanie z odpustów³⁰ Nie ma natomiast nic wspomnianego o cnotach, które miałyby ożywiać postępowanie chrześcijanina. Autor mówi wprawdzie o poznawaniu dobrych obyczajów, których można nauczyć się z przykładu najbardziej oświeconych, ale nie jest to równoznaczne z wspomnianiem cnót jako wyznaczników życia moralnego.

Poszczególne lekcje podejmują zagadnienia związane z właściwym przygotowaniem i realizowaniem posługi konfesjonatu. Kapucyn z Ajaccio wylicza więc zakres wiedzy, jaką winien się odznaczać spowiednik, kładzie nacisk na jego całkowitą uległość wobec przełożonych oraz zachęca do szukania prawdy. W dalszej kolejności wskazuje na konieczność unikania pychy i nabywania pokory, wyrażającej się w szacunku wobec bliźniego. Cztery lekcje poświęca kwestii roztropności szafarza sakramentu pokuty, która jawi się jako: umiejętność otwarcia penitenta na szczere wyznanie, praktyczne po-

²⁹ Tamże s. 82.

³⁰ Por. tamże s. 84-85.

znanie dyspozycji penitenta do otrzymania rozgrzeszenia, zaproponowanie odpowiednich środków jako remediów na popełniane grzechy oraz właściwa postawa zewnętrzna spowiednika³¹ W innym miejscu znajdują się zachęty do cierpliwości, męstwa i łagodności, ale nie chodzi tu o prezentację poszczególnych cnót jako takich, ile o funkcyjne wyposażenie spowiednika w odpowiednie postawy. Autor zatem nie definiuje żadnej cnoty, nie precyzuje jej zakresu, tylko zajmuje się szczegółową ich aplikacją do rzeczywistości sprawowania sakramentu pokuty.

Książka o. Jana Chrzyciela na pewno była użyteczną pomocą dla spowiedników. Autor jako egzaminator synodalny znał potrzeby duszpasterzy i nalegał na zdobywanie należytej wiedzy. Właściwie można zatem mówić o niej jako pobożnej zachęcie dla kapłanów, która mimo opatrzenia jej odpowiednim aparatem naukowym nie ma charakteru typowego podręcznika. Być może dalsze zapowiedziane tomy, które jednak nie ukazały się drukiem, miały przynieść poszerzenie i pogłębienie treści teologicznomoralnych. Po zarysowaniu treści teologicznych, które miały być opanowane przez duchownych, nie wynika koniecznie, że Rossi zamierzał traktować na temat cnót. Jego dzieło mimo zachowania istotnych różnic, w swej konwencji przypomina napisaną kilkadziesiąt lat później książeczkę innego kapucyna o. Mikołaja z San Giovanni³² We wstępie do książki o. Mikołaja zapowiedź prezentacji materiału teologii moralnej brzmiała podobnie jak u o. Jana Chrzyciela, nie było tam jednak miejsca na pozytywny wykład problematyki aretologicznej. Treść książki zdominowała problematyka grzechu. W przypadku *Il confessore alla pratica* nie można mówić o zdominowaniu przez hamartiologię, mimo mówienia o sytuacjach związanych ze spowiedzią Autor nie ujmuje zagadnień kazuistycznie, ani też nie wchodzi za bardzo w poszczególne przypadki, zajmuje się raczej postawą spowiednika, przed, w czasie i po sprawowaniu sakramentu pokuty. Tak zamierzony cel został przez niego osiągnięty.

II. FRANCISZEK ANTONI Z GORIZIA

Cenionym autorem pomocy dla spowiedników był Franciszek Antoni z Gorizia. Przynależał on do prowincji Styria w Austrii, gdzie wstąpił w 1829 r. i pełnił w niej posługę lektora oraz kustosza generalnego. W 1769 r. został

³¹ Por. tamże s. 185-186.

³² *Compendio di pratiche morali utilissime pe'novelli confessori*. Perugia 1853.

wybrany prowincjałem. Ceniono go za prawość obyczajów, trwanie w surowej dyscyplinie zakonnej oraz wielką erudycję i klarowność wykładu. Zmarł w 1784 r.³³ Jako wieloletni lektor teologii w zakonie przygotował książkę, która miała służyć młodym kapłanom, zwłaszcza spowiednikom i innym zaangażowanym w duszpasterstwie.

Dzieło, zatytułowane *Epitomae theologiae canonico-moralis, omnes seorsim in bis centis triginta tribus tabulis clare, distincte ac breviter materias practicas exhibentes confessoriorum, examinatum necnon examinandum usibus accomodata*, zostało dokończzone po śmierci autora przez jego współbrata Hieronima z Gorizia i wydane po raz pierwszy w Rzymie w 1796 r. Następne wydania miały miejsce w Wenecji 1805; 1822; 1832, w Sienie 1837, Bassano 1838; 1848 oraz w Neapolu 1853. Książka miała specyficzny układ w postaci 233 tablic obejmujących schematyczne prezentacje definicji i podziałów poszczególnych zagadnień z teologii moralnej. Jej celem było ułatwienie zapamiętania pojęć z zakresu teologii moralnej.

Wydawca tłumaczy swój zamiar tym, że istnieje już wiele dzieł teologicznomoralnych, których kapłani, zajęci sprawowaniem sakramentów, katechizowaniem oraz administrowaniem dóbr kościelnych, nie mają czasu czytać i istnieje potrzeba syntetycznego przedstawienia treści, które unikając kazuistycznych rozwiązań pomogłyby łatwo, szybko, jasno i wiernie przypomnieć sobie wiedzę z teologii moralnej³⁴ Mimo syntetycznego ujęcia i zwięzłości wywodów kapucyński moralista przedstawia pełny zakres teologii moralnej ogólnej i szczegółowej. Powołuje się na autorytet św. Tomasza oraz bardzo często cytuje nauczanie Kościoła, zwłaszcza papieża Benedykta XIV

Dwie pierwsze tablice poświęcone omówieniu wymagań stawianych spowiednikom wskazują na przeznaczenie podręcznika i szczególny rys ujmowania treści. O. Franciszek łączy wymagania prawne i moralne wyjaśniając potrzebę jurysdykcji oraz zachęcając do nabycia stosownej wiedzy, roztropności i świętości życia kapłańskiego. Następne tablice podejmują kolejno zagadnienia czynu ludzkiego, sumienia, prawa oraz grzechu z wyszczególnieniem wad głównych. Problematyka aretologiczna rozpoczyna się od szerokiej prezentacji cnoty wiary obejmującej pięć tablic. Nadzieja omówiona

³³ Por. Klein Ioannes Maria a Ratisbona. *Catalogus Scriptorum Ord. Min. Capuccinorum ab an. 1747 ad an. 1852, sive Appendix ad Bibliotheca Scriptorum Capuccinorum a P. Bernardo Bononiensi editam an. 1747* Romae 1852 s. 22; *Lexicon* k. 625; Turrado, cz. 3 s. 316-317.

³⁴ *Prefatio ad lectorem*. Wydanie z 1853 roku s. VI.

jest na jednej stronie³⁵, zaś miłości kapucyński moralista poświęca siedem całostronicowych tabel. Mimo iż nie zamieszcza tabeli odnoszącej się wprost do cnoty religii, omawia jej akty w wywodzie na temat modlitwy i recytacji brewiarza przez kapłanów.

Przedstawienie treści teologii moralnej szczegółowej zostało dokonane według układu przykazań. Po wstępnym zaprezentowaniu afirmatywnego i negatywnego wymiaru każdego z przykazań Autor rozwija poszczególne zagadnienia w odpowiednich tablicach. Książka jest nastawiona na podejmowanie zagadnień interesujących przede wszystkim kapłanów, dlatego wiele uwagi poświęca sprawom symonii, dziesięcin, świętokradztwu, prawu azylu w kościołach oraz kwestiach związanych z uczestnictwem we Mszy św. Będąc podręcznikiem dla duszpasterzy porusza też obowiązki rodziców i dzieci, zagadnienie zranienia, zabójstwa, pojedynku i wojny oraz problematykę cnoty czystości i grzechów jej przeciwnych.

W ramach przykazania siódmego i dziewiątego omówione zostały kwestie związane z prawem własności oraz problematyka kontraktów i restytucji. Bez specjalnego wyróżniania nowej partii materiału zostały omówione ponadto nauka o sakramentach oraz karach kościelnych. W przedstawianiu sakramentologii szczególny nacisk został położony na sprawowanie sakramentu pokuty.

Układ treści podręcznika nie jest więc oryginalny i zalicza się do typowych kompendiów o układzie preceptywnym. Specyficzne jest natomiast ujęcie samych wywodów Autora, które są bardzo przejrzyste i pozwalają na szybką orientację w treści. Nie są to bynajmniej tylko przytaczane oderwane zdania na temat poruszanych zagadnień, ale wykład podejmowanych tematów zachowuje logiczny ciąg i sensowne uzasadnienie kolejności wywodów. Dzieło o. Franciszka przynależy do gatunku pomocy dla spowiedników popularnych wśród autorów kapucyńskich. Jego forma wypracowana w Gorycji była, w ograniczonym zakresie, stosowana przez Ildefonsa da Santa Fe³⁶ Samo dzieło zaś było cytowane przez Mikołaja Bacchini.

³⁵ W książce nie ma numeracji stron. Dlatego podawane liczby rzymskie oznaczają numery tablic. Por. tab. XVIII.

³⁶ *Lecciones de Teologia moral*. Montevideo 1944.

III. FRANCISZEK Z BARBENS

Kapucynem zajmującym się problematyką teologicznomoralną w powiązaniu z odkryciami psychologii zajmował się Franciszek z Barbens. Urodzony w 1875 r. wstąpił do prowincji katalońskiej w wieku szesnastu lat. Był lektorem filozofii i teologii oraz zajmował się pracą pisarską. Zmarł w roku 1920³⁷ Jest autorem pomocy dla spowiedników zatytułowanej *Introductio pathologica ad studium theologiae moralis sive doctrina clinica rite comprobata pro confessariis plurimis figuris illustrata opus confessarii, constientiae moderatoribus, theologiae moralis professoribus reservatum*³⁸

W ramach pracy duszpasterskiej, szczególnie podczas sprawowania sakramentu pokuty, kapłani spotykają się z przypadkami patologii wynikającymi z chorób psychicznych lub powikłań moralnych. Nie zawsze dysponując odpowiednią wiedzą z zakresu psychologii i psychiatrii, sami przeżywają dyskomfort braku kompetencji potrzebnej do zaradzenia danej sytuacji i mogą raczej zaszkodzić niż pomóc penitentom przychodzącym ze swymi problemami do konfesjonału. Wychodząc naprzeciw takim zapotrzebowaniom Franciszek de Barbens opracował swój podręcznik. Autor, opierając się na najnowszych zdobyczach wiedzy medycznej, opisuje przypadki poszczególnych chorób oraz zaburzeń życia moralnego od strony medycznej i moralnej. Ukazując wpływ substancji toksycznych na organizm człowieka stara się wskazać na ograniczenia świadomości i określić stopień odpowiedzialności moralnej czynów popełnianych w stanie choroby lub odurzenia.

Książka podzielona jest na cztery księgi poświęcone zaburzeniom organicznym, powikłaniom psychicznym, stanom zaburzeń emocjonalnych oraz perwersjom seksualnym. W ramach poszczególnych ksiąg Autor podejmuje między innymi kwestię psychopatii i psychoz, chorób psychicznych i niedojrzałości emocjonalnej wyrażającej się w stanach melancholii oraz różnego rodzaju maniach i zaburzeniach woli. W księdze na temat perwersji seksualnych opisuje przypadki zaburzeń organicznych w tym zakresie. Po opisie strony zjawiskowej zaburzenia Autor przechodzi do wyjaśnienia stopnia ograniczenia odpowiedzialności moralnej i podaje wskazania dla spowiednika dotyczące sposobu postępowania w przypadku napotkania takiego penitenta.

³⁷ Por. *Lexicon* k. 617; T u r r a d o. *Historia generalis* cz. 3 s. 320; *Los capuchinos* s. 237.

³⁸ Barcinone 1917.

Wywody teoretyczne są ilustrowane fotografiami i rysunkami pomocnymi w zrozumieniu szczegółów anatomii ciała ludzkiego.

Autor jest świadom konieczności teologicznego podejścia do rozpatrywanych problemów i nie stawia psychologii i psychiatrii jako podstawy wiedzy, ale uprawia teologię, którą definiuje następująco: „theologia moralis pathologica est scientia activitatis humane, quatenus ex natura infirma procedit, et responsabilitate privatur, vel notabiliter minuitur”³⁹ W powoływaniu się na autorytety teologiczne o. Franciszek preferuje Noldina. Natomiast w opisie zjawisk medycznych powołuje się na różnych autorów z zakresu medycyny. Zaznacza, że źródłami dla niego są objawienie Boże, rozum ludzki oraz doświadczenie z dziedziny psychologii i patologii⁴⁰

Franciszek z Barbens jest ponadto autorem dwóch innych pozycji książkowych podejmujących zagadnienia odpowiedzialności moralnej w różnych stanach chorobowych i sytuacjach życiowych. Książka *La moral en la calle, en el cinematografo y en el teatro. Estudio pedagogico-social*⁴¹ dotyczy moralności życia społecznego w aspekcie rozrywki. Ujęcie moralności prezentowane przez o. Franciszka jest legalistyczne, gdyż ocenę aktów ludzkich odnosi on przede wszystkim do zachowania prawa⁴²

Studium o. Franciszka nie jest tylko zwykłym lamentowaniem nad upadkiem obyczajów. Autor, będący znanym psychologiem i wychowawcą, zwraca uwagę na szanse i zagrożenia płynące z kultury życia społecznego, które mogą być odpowiednio wykorzystane w procesie formacyjnym lub też przyczynić się do pogłębienia permissywizmu moralnego. W jakiś sposób rozważania o. Franciszka są prekursorskie i stanowią profetyczną refleksję w dyskusji nad rodzeniem się kultury śmierci prowokowanej i rozszerzanej przez środki społecznego przekazu. Moralista z Barbens podaje wiele wskazań praktycznych i ukazuje ogromne wyzwania stojące przed społecznością ludzi wierzących.

Wyrazem psychologicznych zainteresowań hiszpańskiego kapucyna jest książka poświęcona wzajemnym zależnościom mózgu, nerwów i duszy⁴³ Dla moralisty interesujący jest czternasty rozdział trzeciej części dzieła,

³⁹ Tamże s. 7.

⁴⁰ Por. tamże s. 10.

⁴¹ Barcelona 1914.

⁴² Por. tamże s. 1.

⁴³ *El cerebro, los nervios y el alma en sus mutuas relaciones. Estudio experimental de psicología normal y patológica dedicado especialmente a médicos, sacerdotes y abogados.* Barcelona 1912.

w którym kapucyński psycholog podejmuje kwestie odpowiedzialności moralnej w przypadku pewnych patologii życia psychicznego i moralnego. Stwierdza on ograniczoność sądu ludzkiego sumienia w takich sytuacjach i podaje reguły pozwalające ocenić patologiczny przypadek⁴⁴

Książki o. Franciszka cieszyły się znaczną popularnością, gdyż pisał on językiem żywym i obrazowym, dbając zarazem o naukową precyzję i odwoływanie się do najnowszych odkryć. Poruszając aktualne problemy życia moralnego trafiał zarówno do kapłanów, dla których przede wszystkim były przeznaczone jego książki, jak i do lekarzy oraz wszystkich zainteresowanych życiem duchowym.

*

Omówione podręczniki trzech autorów stanowią przykład różnorodnego podejścia do praktyki sakramentu pokuty, w których zwraca się uwagę na różne aspekty posługi spowiednika. Jan Rossi podkreśla przede wszystkim konieczność nabywania wiedzy i cnót przez spowiednika, Franciszek z Gorizia kładzie nacisk na poprawność doktryny. Oryginalnością jego ujęcia jest opracowany schemat wykładu w postaci przejrzystych tablic. Pogłębienie psychologiczne jest zaś walorem pracy Franciszka z Barbens. Mając na uwadze pomoc spowiednikom autorzy ci szukali najlepszego sposobu dotarcia do serc i umysłów szafarzy sakramentu pokuty.

⁴⁴ Por. tamże s. 384-388.

BIBLIOGRAFIA

- B a c c h i n i Mikołaj a S. Joanne in Marignano: Compendio di pratiche morali utilissime pe' novelli confessori. Perugia 1853²
- C a p o n e D.: Sistemi morali. W: Nuovo dizionario di teologia morale. Red. F. Compagnoni, G. Piana, S. Privitera. Milano: Edizioni Paoline 1990² s. 1246-1254.
- C a r o b b i o M e t o d i o d a N e m b r o: Quattrocento scrittori spirituali. Roma 1972
- D e r d z i u k A.: Aretologia w podręcznikach moralistów kapucyńskich w okresie między Soborem Watykańskim I a Watykańskim II. Lublin: RW KUL 2001.
- D e r d z i u k A.: Podręcznik kapucyńskiego moralisty z Münster. RT 46:1999 z. 3 s. 147-166.
- D e r d z i u k A.: Kapucyni w służbie pojednania. W: Wezwanie do pojednania w perspektywie Jubileuszu Roku 2000. Materiały z sympozjum KUL, 6-7 grudnia 1999. Red. J. Nagórny, K. Jeżyna. Lublin: RW KUL 2000 s. 196-200.
- D e r d z i u k E.: Mnisi iroszkoccy. Św. Kolumban Młodszy – ewangelizacja Europy. Lublin: RW KUL 1997.
- F r a n c i s z e k z B a r b e n s: El cerebro, los nervios y el alma en sus mutuas relaciones. Estudio experimental de psicología normal y patológica dedicado especialmente a médicos, sacerdotes y abogados. Barcelona 1912.
- F r a n c i s z e k z B a r b e n s: Introductio pathologica ad studium theologiae moralis sive doctrina clinica rite comprobata pro confessariis plurimis figuris illustrata opus confessarii, constientiae moderatoribus, theologiae moralis professoribus reservatum. Barcinone 1917.
- G r e n i u k F.: Autonomizacja teologii moralnej w XVII wieku. RTK 19:1972 z. 3 s. 29-53.
- G r e n i u k F.: Teologia moralna w poszukiwaniu własnej tożsamości. Lublin: RW KUL 1993.
- K l e i n I o a n n e s M a r i a a R a t i s b o n a: Catalogus Scriptorum Ord. Min. Capuccinorum ab an. 1747 ad an. 1852, sive Appendix ad Bibliotheca Scriptorum Capuccinorum a P Bernardo Bononiensi editam an. 1747. Romae 1852.
- P r y s z m o n t J.: Historia teologii moralnej. Warszawa: ATK 1987.
- R o s s i J a n C h r z c i c i e l z A j a c c i o: Il confessore alla pratica con brevi lezioni teologiche e morali per uso una diocesi. Livorno 1806.
- S a n s i e r r a I l d e f o n s d a S a n t a F e: Lecciones de Teologia moral. Montevideo 1944.
- S c h u l t e J a n C h r y z o s t o m z H e r d r i n g e n: Die pastorale Behandlung der Psychopathien. Düsseldorf 1926.
- S c h u l t e J a n C h r y z o s t o m z H e r d r i n g e n: Was der Seelsorger von nervösen Seelenleiden wissen muss. Paderborn 1926.
- T u r r a d o M e l c h i o r d a P o b l a d u r a: Historia generalis Ordinis Fratrum Minorum Capuccinorum. Cz. 3. Roma 1951.

V e r e e c k e L.: Storia della teologia morale. W: Nuovo dizionario di teologia morale. Red. F. Compagnoni, G. Piana, S. Privitera. Milano: Edizioni Paoline 1990² s. 1329-1331.

W i t e k S.: Duszpasterstwo w konfesjonale. Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha 1988.

CAPUCHIN AIDS FOR CONFESSORS IN THE 19TH AND 20TH CENTURIES

S u m m a r y

The article tackles the question of nineteenth and twentieth century aids for confessors written by Capuchin moralists. The problems of the penance sacrament dominated in moral theology for many centuries. The first works in this field include penance books and confession sums. Also in the period of manualistics, e.i. of publishing great moral theology handbooks, aids for confessors were written. A keen interest in the problems of confession in the Capuchin order resulted in publishing numerous works devoted to confession. Among Capuchins there were charismatic confessors considered as such by the Church.

As an illustration of the issue the present article discusses three works designed for confessors. The first one was written by I. Rossi of Ajaccio and is a sort of encouragement for gaining knowledge. The author also supplies a lot of information about performing the duty of confessor. The next handbook for confessors was written by Francisco of Gorizia and it has an original form; namely, the material designed for confessors is arranged in tables. The work by Francois of Barbens contains a broad outline of problems from the field of psychology that are encountered when hearing confessions. The Capuchin moralist in a competent way discusses a lot of questions connected with this issue. All the works were contained in the current of aids, written also in other circles where moral theology was practised.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: teologia moralna, historia, sakrament pokuty, pomoce dla spowiedników, zakon, kapucyni.

Key words: moral theology, history, the penance sacrament, aids for confessors, order, Capuchins.